ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Мостової Тетяни Олександрівни

«Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань

05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дослідження. В умовах реформування освіти визначальним стає питання про готовність, здатність, спроможність педагога до впровадження нововведень, здійснення змін у своїй професійній діяльності та професійному розвитку. Дослідження тих психологічних феноменів, які оприявнюються на тлі зіткнення офіційних законодавчих вимог, нових професійних норм і стандартів та психічної реальності особистості фахівця, безумовно, є затребуваним і актуальним. В цьому контексті вивчення професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти та психологічних умов її подолання дозволяє з науково обґрунтованих позицій підійти до розв'язання проблем психоемоційної регуляції діяльності педагога, пошуку ресурсів інноваційної активності фахівців в умовах освітніх змін. Обрана авторкою наукова проблема є актуальною, як в теоретичному, так і в практичному аспектах, не тільки для розвитку психологічної науки, а й для розбудови освітньої галузі та системи стратегічного управління освітою.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота відрізняється логічністю і послідовністю викладу основних положень теоретико-емпіричного дослідження. Зазначимо, що мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження чітко сформульовані, узгоджені між собою та у сукупності відображають напрямок реалізації авторського спроектованого наукового пошуку розв'язання обраної проблеми. Структурно

дисертація складається з трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, бібліографії та додатків.

У першому розділі авторка ретельно розкриває теоретичні засади дослідження психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти. У змісті розділу представлений глибокий аналіз ключових понять дослідження: «фрустрація», «фрустраційність», «фрустрованість»; обґрунтовано авторське розуміння феномену професійної фрустрованості, що базується на пізнанні фрустрації як психічного явища, що може розглядатись як процес, як властивість, як стан. Слід відзначити широту теоретичного контексту, у якому розглядається професійна фрустрованість як відносно тривалий психологічний стан фахівця, що виникає під впливом інтенсивних, довготривалих, комплексних зовнішніх і внутрішніх фрустраторів та проявляється на фізичному, емоційному, когнітивному, поведінковому та ціннісному рівнях функціонування особистості. Важливим для теоретичного аналізу проблеми є розгляд видів та функцій, а також визначення критеріїв і показників професійної фрустрованості вчителя ПШ відповідно до структурної організації (рівнів функціонування) особистості, що дозволило авторці здійснити різноаспектне висвітлення проблеми та уточнити сутність досліджуваного явища.

Цілком виправданим є зосередження уваги дослідниці на питанні змін в освітній сфері, що ставлять нові завдання професійної діяльності вчителів початкових класів. В роботі логічно обґрунтовано, що вимоги до професійної компетентності вчителів початкової школи, які постають в процесі реформування освіти, можуть призводити до надмірного психологічного навантаження, ставати зовнішнім фрустратором та провокувати виникнення професійної фрустрованості вчителів.

Слід відзначити побудовану авторкою модель подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти як цінний теоретичний здобуток дисертаційної роботи, що

репрезентує філософський, загальнонауковий та конкретно-науковий рівні її методологічної організації.

У другому розділі авторка визначає програму емпіричного дослідження професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти, обґрунтовує його логіку, етапи, методичне забезпечення, вибірку, представляє способи математико-статистичної обробки й інтерпретації результатів. Необхідно відмітити ретельно підготовлену процедуру емпіричного дослідження, яка проходила в три етапи, що послідовно розгортались: підготовчого, етапу проведення емпіричного дослідження та етапу обробки, аналізу та інтерпретації результатів. Аналіз поданого матеріалу дозволяє переконатися у продуманій логіці дослідження, дотриманні вимог до організаційно-методичного забезпечення емпіричного дослідження, вільній орієнтації дисертантки у сучасних способах математичного аналізу емпіричних даних. Авторкою здійснено факторний аналіз отриманих результатів, який дозволив об'ємно поєднати теоретичні положення та їх практичні апробації на рівні встановлення значущих зв'язків між показниками об'єктивних критеріїв професійної діяльності педагогів в процесі реформування системи освіти і суб'єктивних критеріїв, зокрема рівня професійної фрустрованості, професійного вигорання, стресу, захисної поведінки. В результаті встановлено їх специфічні поєднання, що презентують двенадцятикомпонентну модель професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти.

В *третьому розділі* наведені дані про експериментальну перевірку ефективності психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи. Презентовано програму подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи, що розроблена на засадах принципів андрагогіки і призначена для використання в системі післядипломної педагогічної освіти. Наведено переконливі дані про результати апробації програми, що свідчать про її ефективність, дієвість, позитивний ефект щодо подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи. Програма та представлені методичні рекомендації з

профілактики та корекції професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти є, безумовно, важливим практичним доробком авторки дисертації, що може бути цінним матеріалом для роботи з вчителями початкової школи у курсовий та міжкурсовий періоди у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Слід відмітити, що адекватні теоретико-методологічні засади дослідження, відповідність використаних методів і методик предмету, цілі і завданням дослідження, репрезентативність вибірки та адекватні математико-статистичні процедури обробки даних забезпечили надійність і вірогідність одержаних результатів та високий ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих в дисертаційній роботі.

Як позитивне необхідно відмітити, що авторка повною мірою та успішно вирішила поставлені завдання. Це дозволило дисертантці сформулювати логічні, змістовні, обґрунтовані висновки на високому рівні узагальнення. Вони відповідають меті і завданням роботи та відображають основні результати теоретико-емпіричного дослідження.

У цілому, дисертаційний матеріал викладений аргументовано, відзначається доказовістю та переконливістю. Дисертантка виконала самостійне теоретико-емпіричне дослідження актуальної наукової проблеми і отримала досить вагомі наукові результати, що характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів. Аналіз теоретичних положень та отриманих результатів, представлених на захист, дозволяє дійти висновку про те, що в даному дослідженні *вперше* здійснено системне теоретико-експериментальне дослідження феномену професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти; визначено чинники (зовнішні та внутрішні), особливості прояву та критерії розвитку професійної фрустрованості вчителів за визначеними функціональними рівнями особистості (фізичним, емоційним, когнітивним, поведінковим, ціннісним), рівні їх розвиненості (початковий, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов подолання

професійної фрустрованості вчителів в процесі реформування освіти; розроблено й апробовано модель та доведено ефективність програми подолання професійної фрустрованості вчителів в процесі реформування освіти; *уточнено* зміст понятійно-категоріального апарату психологічної теорії професійної фрустрованості вчителів початкової школи; здійснено диференціацію понять «фрустрація», «фрустрованість», «професійна фрустрованість особистості», «професійна фрустрованість вчителя початкової школи»; класифікацію ознак професійної фрустрованості на різних рівнях функціонування особистості; *набули подальшого розвитку* науково-теоретичні положення про організаційно-методичні засади розв'язання проблеми подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в дисертації дані становлять цінний у практичному плані матеріал, який доцільно використовувати у роботі практичних психологів для розробки конкретних профілактичних, терапевтичних та корекційних програм, пов'язаних із проблематикою професійної фрустрованості вчителів початкової школи, а також в роботі викладачів та методистів закладів післядипломної педагогічної освіти, керівників закладів загальної середньої освіти та управлінців у сфері освіти. Створена програма подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи відкриває широкі можливості для удосконалення освітнього процесу підвищення кваліфікації вчителів початкової школи та підвищення ефективності науково-методичного супроводу інноваційних процесів у початковій школі, про що свідчать довідки про впровадження результатів дослідження, наведені у роботі.

Практичне значення дослідження також визначається можливістю доповнення змісту певних розділів навчальних курсів з педагогічної, загальної, диференціальної психології, психології особистості, психології праці, психології управління.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Розроблені на етапах виконання дисертації теоретичні положення

та практичні рекомендації, проміжні та заключні висновки на достатньому науковому рівні повно відображені у дисертації та наукових публікаціях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 15 наукових публікацій, з них: 3 статті у наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 розділ у колективній монографії, 1 стаття у зарубіжних виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 10 публікацій апробаційного характеру. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладу в них положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження, наявність посилань за текстом дисертації на всі положення, що не є авторськими і задіяні як на теоретичному, так і емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації Мостової Т.О. за автоматизованою системою «StrikePlagiarism».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом, робота виконана на достатньому науково-теоретичному рівні та заслуговує на позитивну оцінку. Для удосконалення подальших досліджень слід висвітлити певні аспекти, які на наш погляд, є дискусійними.

1. У теоретичному розділі роботи докладно проаналізовано поняття «фрустрація», «фрустраційність», фрустрованість» та розглянуто їх співвідношення. Виходячи з такої логіки, доцільно було б і далі досліджувати фрустраційність як один з індивідуально-психологічних чинників професійної фрустрованості вчителів початкової школи. Дослідження фрустраційності у емпіричній частині роботи суттєво посилило б доказовість висловлених теоретичних положень.

2. В роботі теоретично не обґрунтовано конструкт «подолання професійної фрустрованості», що мало б передувати створенню моделі цього явища.

3. Опис професійної діяльності вчителя в традиційній початковій школі та в НУШ, наведений в п.1.2., презентує систематизацію уявлень науковців, проте не висвітлює узагальнень реальної шкільної практики, що робить його надмірно схематичним.

4. Наявний несбалансований обсяг дисертаційної роботи за розділами. Перший розділ становить близько 50 % усього обсягу дисертації.

Наявні побажання та зауваження не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження, його теоретичної та практичної цінності як такого, що є завершеним, цілісним і самостійним, характеризується науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота Мостової Тетяни Олександрівни «Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти» є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених наукових студій відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Мостова Тетяна Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Опонент:
кандидат психологічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної
та соціально-гуманітарної діяльності
Комунального закладу вищої освіти
«Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради»

О.В. Кузнецова